

Recenzo pri nova eldono de studo pri la persekutoj kontraŭ Esperanto verkita de Ulrich Lins

Leif NORDENSTORM

Recenzo de la verko

Lins, Ulrich. 2015. *La danĝera lingvo. Studo pri la persekutoj kontraŭ Esperanto*. Roterdamo: Universala Esperanto-Asocio. 375 pp.

Enkonduko

La recenzata verko havas sian historion. Ĝia unua eldono estis broŝuro publikigita en 1973 de la eldonejo l'omnibuso en Kioto. Unu jaron poste ĝi aperis kiel ĉapitro 21 en la verko *Esperanto en perspektivo* (Lapenna k.a. 1974). En 1975 aperis traduko en la japanan fare de Kurisu Kei kaj publikigita de la prestiĝa eldonejo Iwanami en Tokio. Ĝi eldoniĝis kiel memstara verko en Esperanto (1988a), tradukiĝis kaj eldoniĝis en la germana (1988b), la itala (1990b), la rusa (1999), la litova (2005) kaj la korea (2013). En 2015 aperis nova reviziita eldono, kies angla traduko baldaŭ estos eldonita.

Estas normala afero ke sciencaj verkoj aperas en reviziita eldono, ĉar la scienco progresas. En tiu ĉi okazo la progreso dependas de plifaciligita aliro al arĥivoj en la unuigita Germanio kaj en la ekssoveta Rusio post la politikaj ŝanĝiĝoj en Eŭropo en 1989–1990.

La verkinto Ulrich Lins estas historiisto kiu studis historion, politikan sciencon kaj japanologion kaj kiu doktoriĝis per disertaĵo pri la historio de la nova japana religio Oomoto, kies anoj en du periodoj estis persekutataj fare de la japana ŝtato.

Frua suspekto kontraŭ la nova lingvo

En la ĉapitro “Suspekto kontraŭ la nova lingvo” la aŭtoro traktas ĉefe la malfacilaĵojn eldoni la revuon *La Esperantisto*, kies plej multaj abonantoj loĝis en

cara Rusio, lando kun strikta cenzuro.¹ Ankaŭ en okcidento ekzistis suspekto kontraŭ la nova lingvo. Menciigās ekzemple citaĵo el la berlina *Deutsche Tageszeitung* el 1907 kie la germana lingvo estas nomata “naturkreskaĵo” kaj Esperanto “trompaĵo” kaj “elpensaĵo de duon-aziano”. Alia grava temo en la unua ĉapitro estas Esperanto en la Ligo de Nacioj. En decembro 1920 dek unu delegitoj el la sama nombro de landoj prezentis en la Unua Ensembleo proponon ke “la ĉiulandaj geknaboj sciu de nun almenaŭ du lingvojn, sian gepatran kaj facilan rimedon por internacia komunikado”. La propono renkontis akran proteston de Gabriel Hanoutaux, franca delegito, kiu postulis “honoron” por sia lingvo, la franca. Tio ĉi kompreneble ne estas ekzemplo de persekuto kontraŭ esperantistoj, sed ekzemplo de mallogika argumentado kontraŭ Esperanto.

“Lingvo de judoj kaj komunistoj”

La dua ĉapitro en la verko traktas la evoluon en Germanio. Jam en la tempo de la respubliko de Weimar, 1919–1933, troviĝis bastionoj malamikaj al Esperanto, ekzemple la lingvo-purisma *Allgemeiner deutscher Sprachverein* (Ĝenerala Germana Lingvo-Unuiĝo). Pli danĝera malamiko estis la nacisocialistoj. La origino de ilia malamikeco estis la juda deveno de la lingvo. La esperantistoj komence nur kun malestimo ignoris la atakojn kontraŭ Esperanto, bazitaj sur rasa malamo. Tiu ĉi malamo plurloke formuliĝis de Adolf Hitler en lia verko *Mein Kampf* (Mia batalo).

Tuj post la ŝtatrenverso en 1933, nazioj malpermesis Germanan Laboristan Esperanto-Asocion (GLEA). Germana Esperantoi-Asocio (GEA) jam invitis Universalan kongreson okazontan somere en 1933 en Köln. La kongreso okazis kun 900 partoprenantoj. La nazia urbestro salutis la kongreson en bruna ĉemizo, tute prisilentante Esperanton. GEA dum kelkaj jaroj balancis inter esperantaj idealoj kaj obeo al la aŭtoritatoj ĝis ĝi fine estis malpermesita en 1936. Lins konstatas ke “Ĝian ripetadon de naziaj sloganoj kaj oportunisman ni devas fakte atribui malpli al specifa naziemo de GEA, ol alta grado de politika blindeco — sekvo de multjara tradicio ignori la politikajn implicojn de la laboro por Esperanto” (pp.96–97). Cetere, inter 1933 kaj 1936 ekzistis ankaŭ *Neue Deutsche Esperanto-Bewegung*, kiu estis tute obeema al la aŭtoritatoj.

¹La revuo nomiĝis *Esperantisto* ekde n-ro 4, 1892. En 1894 Zamenhof publikigis projekton pri reformita Esperanto, en kiu la difinita artikolo malaperis. La reformprojekto estis malakceptita de la voĉdonantoj.

La agado de esperantistoj en Germanio tamen ne ĉesis. Laboristaj kaj precipe komunistaj esperantistoj helpe de Esperanto organizis reziston. En la koncentrejo Börgermoor oni eĉ organizis sekretan Esperanto-kurson, kiu servis ankaŭ kiel forumo por politikaj diskutoj.

Ekzistas pluraj ekzemploj ke oni arestis aŭ murdis esperantistojn en la nazia Germanio kaj en ĝiaj okupaciitaj teritorioj. En Düsseldorf oni en marto 1935 arestis 36 personojn, inter kiuj estis 29 esperantistoj. En koncentrejoj oni murdis i.a. la tri idojn de Lazaro Ludoviko Zamenhof, Lidia, Zofia kaj Adam. Petr Ginz, ĉeĥa judo kaj denaska esperantisto pereis nur 16-jara.² En la okupaciitaj landoj la situacioj estis malsamaj. En Francio ne okazis malhelpoj kontraŭ la Esperanto-movado. En Norvegio kaj Danio la movado daŭre funkciis. En Ĉeĥio la movado tamen likvidis sin. Ankaŭ en neokupaciita Portugalio la diktatoro Salazar imitis Hitleron kaj malpermesis la movadon ĝis la portugala revolucio en 1974.

En la libro menciigas ankaŭ aliaj landoj, en kiuj la Esperanto-movado dum ia periodo spertis malfacilaĵojn, ekz. Hispanio, Italio, Hungario, Bulgario, Koreio kaj Japanio.

“Lingvo de etburĝoj kaj kosmopolitoj”

En la ĉapitro “Lingvo de etburĝoj kaj kosmopolitoj” la aŭtoro priskribas la evoluon de Esperanto en Sovet-Unio. Post la rusa revolucio la Esperanto-movado prosperis en la lando. La registaro senkoste disponigis “Domon Esperanto”, al la movado. Ĝi antaŭe estis palaco de riĉulo. En 1918–1919 troviĝis Esperanto-grupoj en cent lokoj en Rusio. La demando pri internacia lingvo estis diskutata ankaŭ en la Tria Internacio aŭ Kominterno (fondita de Lenin en 1919). En ĝi agis personoj kiuj subtenis Idon, kio aktivigis la esperantistojn. Fine montriĝis ke Kominterno oficiale volis subteni nek Esperanton nek Idon.

La sovetaj esperantistoj en Sovetrespublikara Esperantista Asocio (SEU) dekomence havis bonajn rilatojn kun Sennacieca Asocio Tutmonda (SAT) kaj multaj sovetianoj membris en ambaŭ organizaĵoj. Sovetaj delegitoj partoprenis en la kongresoj de SAT ĝis 1929, post kio la rilatoj inter SEU malboniĝis.

Korespondado inter sovetaj kaj alilandaj esperantistoj siatempe vekis grandan atenton. En la 1920-aj jaroj ĝi fariĝis grava institucio. Jen unu ekzemplo: En la urboj Minsk kaj Smolensk dum ok monatoj estis senditaj al eksterlando po ĉ. 2000 leteroj en Esperanto. Leteroj de eksterlandanoj en

²Pri Peter Ginz temas la libro Pressburger (2005).

Esperanto estis tradukitaj al la rusa kaj al aliaj lokaj lingvoj kaj centoj da ili estis publikigitaj en sovetiaj gazetoj. Pli kaj pli ofte venis eksterlandaj Esperanto-parolantaj laboristoj por viziti siajn sovetajn korespondantojn. La ideo estis ke la sovetaj laboristoj priskribu la progreson de Sovetio kaj ke la alilandaj laboristoj rakontu pri siaj laborkondiĉoj kaj pri la persekutado de la laborista movado. La organizantoj de la korespondado admonis ke oni ne skribu pri bagatelaĵoj, kio aludis al ĝenerale amikecaj korespondado pri familia situacio, interŝanĝado de poŝtmarkoj k.t.p. La korespondado kaŭzis ankaŭ populariĝon de Esperanto. En 1929 brita ĵurnalistino raportis ke troviĝas 16 000 esperantistoj en Sovet-Unio kaj ke post la angla, germana kaj franca Esperanto okupas la kvaran lokon en lernejoj. La korespondado tamen ne ĉiam evoluigis laŭ la deziro de la sovetaj ŝtato. Kelkaj korespondantoj komprenis ke la kondiĉoj por la laboristoj kelkfoje estis pli bonaj en la kapitalisma okcidenta Eŭropo ol en Sovetio. Sekvis akuzoj pri mensogoj kaj pri misuzo de Esperanto. Oni pli kaj pli forte klopodis reguligi la enhavon de la leteroj senditaj de sovetaj korespondantoj. Dum la 1930-aj jaroj eksterlandaj esperantistoj ĉiam malpli ofte ricevis respondojn al aziaj leteroj. Oni havis la impreson ke Esperanto en Sovetunio endormiĝis. En 1936 ĉesis la esperantlingvaj radioelsendoj el Minsko kaj en 1937 tiuj el Leningrado. Tio ĉi estis unu plia signo ke Esperanto ne povis plu ludi ian oficialan rolon en la ĉiam pli diktatoreca stalintempa Sovet-Unio.

Eksterlandaj esperantistoj rimarkis ke la sovetaj movado silentiĝis. Samtempe, ekde 1937, okazis arestado kaj mortigado da dekoj, centoj aŭ miloj de sovetaj esperantistoj. La nombron ni ne scias. Dokumentoj montras ke ekzemple esperantistoj, filatelistoj kaj aliaj personoj, kiuj havis personajn kontaktojn kun eksterlandanoj apartenis al unu el dek kvar kategorioj, priskribitaj kiel “kontraŭrevoluciaj kaj socie fremdaj elementoj”.

Granda parto de la ĉapitro pri la situacio en Sovet-Unio temas pri nacipolitiko. Sovet-Unio estis socio kun pli ol cent diversaj naciecoj. Unu teorio estis ke la naciecoj iom post iom kunfandiĝos en novan. Laŭ Lenin ne estis loko por Esperanto kiel monda lingvo. Li opiniis ke la rusa fariĝos la kvara monda lingvo apud la angla, germana kaj franca lingvoj. Stalin tamen iam diris ke estontece ekestos nova planlingvo. Ankaŭ la lingvisto Nikolaj Marr (1864/1865–1934) opiniis ke internacia lingvo estis kreota. Ekde 1950 la situacio ŝanĝiĝis. Marr daŭre argumentis ke aperos nova lingvo per kunfandiĝo de aliaj. Stalin, male, asertis ke la rusa lingvo ĉiam venkis kontraŭ aliaj lingvoj kaj tial ankaŭ venkos estontece. Tiu interveno de Stalin malebligis revenon de Esperanto en la publikan medion en Sovet-Unio kaj ankaŭ en aliaj orienteŭropaj ŝtatoj.

Post la morto de Stalin en 1953 fondiĝis Mondpaca Esperantista Movado, per kiu esperantistoj ankaŭ en orienta Eŭropo povis organiziĝi por “utiligi Esperanton serve al paco kaj reciproka kompreno inter la popoloj”. Iom post iom Esperanto-movadoj povis organiziĝi en orienteŭropaj landoj. En kelkaj ili fariĝis multnombraj, kio impresis al okcidenteŭropaj esperantistoj. Abunda libroeldonado i.a. en Hungario helpis al sovetaj esperantistoj havigi librojn. I.a. ruzo estis necesa. Hungara Esperanto-Asocio sukcesis eksporti la romanon *La verda koro* de Julio Baghy (1891–1967) al la sovetia libro-importa entrepreno asertante ke ĝi “priskribas la heroan batalon de la Ruĝa Armeo kontraŭ la imperiismaj invadintoj”. Dum la brejneva tempo tre aktiva kaj poresperanta estis Sovetia Esperantista Junulara Movado. Ĝia posteulo ekde 1979, Asocio de Sovetaj Esperantistoj, male ŝajnis esti forte kontrolata fare de la aŭtoritatoj.³

Konkludo kaj rimarkigoj

La recenzata verko finiĝas per dek paĝoj kun analiza “Konkludo”. Grava por la analizo estas la Deklaracio pri Esperanto de Bulonjo ĉe maro en 1905 ke ĉiu rajtas uzi Esperanton laŭ sia plaĉo. La lingvo priskribiĝis kiel “lingvo neŭtrale homa”. Ekde tiam — kun kelkaj esceptoj, ekz. la laborista Esperanto-movado — regas la opinio ke la lingvo Esperanto kaj ĝia movado estas “neŭtralaĵ”. Oni tamen ne ĉiam en la sama maniero difinas kio estas “neŭtrala”. La neŭtraleco ne malhelpis al la plej multaj esperantistoj subteni idealon de paco kaj pri homa frateco. La neŭtraleco tamen estis unu el la kaŭzoj pro kiu esperantistoj nur malfrue komprenis la danĝeron de la naci-socialisma politiko kaj kial kelkaj esperantistoj eĉ klopodos balanciĝi kaj obei al la naziaj aŭtoritatoj por eble savi la movadon.

Ankaŭ en Sovet-Unio multaj esperantistoj estis adaptiĝemaj, kaj ankaŭ tie tio ne povis savi la movadon. Unu el la malmultaj ekzemploj de personoj kiuj komprenis la danĝeron de la situacio estis juna juristo Ivo Lapenna (1909–1987), kiu en artikolo en la jugoslavia *La Suda Stelo* en 1937 atakis la falsan komprenon pri neŭtraleco en Esperantujo. Li postulis ke la “principoj de pensolibereco kaj demokrateco” devas akompani la neŭtralecon.

³La fakto de la unua eldono de *La danĝera lingvo* en 1988 eldoniĝis ne de UEA sed de la okcidentgermana eldonejo Bleicher eldonejo, ricevas sian klarigon en la dua eldono. UEA ne povis eldoni ĝin, ĉar en la komunismaj landoj ankoraŭ ne estis tute permesite skribi pri persekutoj kontraŭ esperantistoj en la stalina periodo. Se UEA eldonus la libron, tio povus kaŭzi malfacilaĵojn por la rilatoj inter UEA kaj orienteŭropaj Esperanto-organizaĵoj.

Jam la titolo de la libro indikas ke ĝi estas studo pri la persekutoj kontraŭ Esperanto, do ne specife kontraŭ esperantistoj. Ĝi do temas ne nur pri persekutado, diskriminacio, enmalliberejigo kaj mortigado de esperantistoj, sed ankaŭ pri la malbona traktado, malhonorigo de la lingvo mem kaj de la ideoj pri paco kaj kompreno, kiuj dekomence estis ligitaj al la lingvo. Tiu malhonorigo estis jam antaŭsigno pri estonta persekutado kontraŭ esperantistoj. Sed tion nur malmultaj homoj komprenis en ĝusta tempo.

La aŭtoro ankaŭ iom komparas la persekutojn fare de nazioj kun tiuj fare de stalinistoj. Li konstatas ke ambaŭ reĝimoj kulpas pri kruelaĵoj kaj teruro en altega grado. Diferenco tamen estis ke en nazia Germanio malmultaj homoj estis mortigitaj unuavice pro sia scio aŭ uzo de Esperanto, kvankam tuj post la okupacio de Pollando gvidaj esperantistoj, inkluzive la familio de Zamenhof, estis arestitaj antaŭ ol komenciĝis la amasmurdado de judoj. Sub Stalin esperantistoj estis murditaj pli multnombro pro sia scio aŭ uzo de Esperanto. Ambaŭ diktatorecaj reĝimoj kredis konspiro-teoriojn kaj flegis ilin fanatike.

La danĝera lingvo estas valora kontribuo al la scienca literaturo pri la historio de Eŭropo en la 20-a jarcento. La nova eldono tre similas al la eldono en 1988. La enhavo tamen estas pli riĉa, ĉar post la falo de Sovet-Unio kaj post la unuiĝo de Germanio, aliro al multaj arĥivejoj plifaciliĝis.

Bedaŭrinde malaperis tuta ĉapitro pri persekutoj en orienta Azio: Ĉinio, Japanio, Koreio kaj Tajvano. Tio ĉi estas manko en la nova eldono, kvankam iom de la materialo nun troviĝas sub aliaj rubrikoj. En la konkluda ĉapitro ankaŭ forstrekiĝis mencio ke en kelkaj islamaj ŝtatoj de tempo al tempo leviĝas suspektoj kontraŭ Esperanto pro ĝia juda deveno.

Por sciencaj kaj humanismaj motivoj mi dezirus pli sisteman liston de nomoj de mortigitaj esperantistoj. Sur unu nenumerita bilda paĝo ni vidas naŭ portretojn de mortigitaj sovetaj esperantistoj. Tio estas bona komenco. Eble la listo fariĝus tre longa, se oni aperigus kompletan liston de mortigitaj esperantistoj. La aferon komplikigas la fakto ke multaj esperantistoj estis mortigitaj por aliaj kaŭzoj ol sia esperantisteco: judeco, politika agado k.t.p. La tasko tamen restas por estonta esplorado.

La lingvaĵo estas bona. La piednotoj kun referencoj estas en bona ordo. La bibliografio en la fino de la libro tamen nur listigas librojn, ne gazetartikolojn aŭ referencojn en interreto. En scienca verko bibliografio normale listigas ĉiujn referencojn, sed tio kompreneble plidikigus la libron. Ni menciis ankaŭ la kovrilon, faritan de Francisco L. Veuthey, kiu estas alloga kaj kiu ankaŭ atestas pri la seriozeco de la libro.

Kvankam *La danĝera lingvo* jam aperis en pluraj eldonoj, ĝi ne finas la esploradon pri persekuto kontraŭ Esperanto. Restas ankoraŭ multaj taskoj por esploremuloj. Mi mencias du. (Jam menciita estas la tasko listigi mortigitajn esperantistojn.)

Unu tasko estas kolektado de buŝaj aŭ skribaj memoroj pri okazaĵoj. Mi donos al vi unu ekzemplon. Mi naskiĝis en Kiruna en Laponio en norda Svedio. Dektrijara mi ekstudis Esperanton. Virino, konatino de mia familio, kiu originis de nia najbara urbo Narvik en norda Norvegio, tiam rakontis al mi ke dum la dua mondmilito iu parenco ŝia, esperantisto, estis en sia hejmo. Iu sonoritis sur la pordo. Tie staris germana soldato, okupacianto. Montriĝis ke li estis esperantisto kaj simple volis renkonti lokan esperantiston en Narvik. La parenco havis tre miksitajn sentojn pri tiu vizito. La gasto estis soldato en la okupacianta armeo — do malamiko. Samtempe li estis esperantisto kiu kuraĝis viziti lokan esperantiston, kvankam Esperanto estis malpermesata en lia hejmlando — do amiko. Laŭ mia scio tiu ĉi rakonto neniam antaŭe estis skribe fiksita. Tial mi nun aldonas ĝin por konservi ĝin por la estonteco.

Alia tasko estas pluesplorado pri jam kolektita materialo en arĥivoj. Lins mencias la retejon www.abark.se. Ĝi apartenas al *Arbetarrörelsens arkiv*, la arĥivejo de la laborista movado en Svedio. En tiu arĥivo ekzistas ekzemple manuskriptoj kun rakontoj de multaj laboristoj kiuj vizitis Sovet-Union, kaŭze de korespondado en Esperanto. Ĝi povos doni utilegajn informojn.

Referencoj

- Lapenna, Ivo; Lins, Ulrich; Carlevaro, Tazio. 1974. *Esperanto en perspektivo. Faktoj kaj analizoj pri la internacia lingvo*. Londono; Roterdamo: Universala Esperanto-Asocio; Centro de esplorado kaj dokumentado pri la monda lingvo-problemo. xxxii + 844 pp.
- Lins, Ulrich. 1973. *La danĝera lingvo. Esperanto en la uragano de persekutoj*. Kioto: l'omnibuso. 67 pp.
- Lins, Ulrich. 1974. Persekutoj kontraŭ la Internacia Lingvo. **En:** Lapenna et al. (1974:697–747).
- Lins, Ulrich. 1975. *Kiken na gengo. Hakugai no naka no esuperanto*. Tradukita de Kurisu Kei. Tokio: Iwanami. v + 261 pp. Traduko en la japanan de Lins (1973).
- Lins, Ulrich. 1988a. *La danĝera lingvo. Studo pri la persekutoj kontraŭ Esperanto*. Gerlingen: Bleicher. 546 pp.
- Lins, Ulrich. 1988b. *Die gefährliche Sprache. Die Verfolgung der Esperantisten unter Hitler und Stalin*. Gerlingen: Bleicher. 326 pp.
- Lins, Ulrich. 1990a. *La danĝera lingvo. Studo pri la persekutoj kontraŭ Esperanto*. Dua eldono. Kun postparoloj de Detlev Blanke kaj Sergej Kuznecov. Moskvo: Progreso. 568 pp.

- Lins, Ulrich. 1990b. *La lingua pericolosa. Storia delle persecuzioni contro l'esperanto sotto Hitler i Stalin*. Tradukita de Giordano Formizzi; Giorgio Barelli. Piombino: TracceEdizioni. 382 pp. Traduko en la italan de Lins (1988a).
- Lins, Ulrich. 1999. *Опасный язык. Книга о преследованиях эсперанто*. Tradukita de Viktor Arolovič; Lev Vul'fovič; Ludmila Novikova. Moskvo: Prava človeka, Impeto. 574 pp. Traduko en la rusan de Lins (1988a).
- Lins, Ulrich. 2005. *Pavojingoĵi kalba. Esperantininkų persekiojimai*. Tradukita de Vytautas Rinkevičius. Vilnius: Moslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 462 pp. Traduko en la litovan de Lins (1988a).
- Lins, Ulrich. 2013. *wiheomhan eoneo*. Seulo: Galmuri. 628 pp. ISBN 978-89-6195-073-2. Traduko en la korean de Lins (1988a) fare de Choi Man-won.
- Pressburger, Chava. 2005. *Taglibro de mia frato. Memornotoj de Petr Ĝinz el la jaroj 1941-1942*. Dobřihovice: KAVA-PECH.

Leif Nordenstorm estas direktoro de la pastra kursejo *Fjellstedtska skolan* en Upsalo. Li estas pastro en la Sveda eklezio kaj lekciisto pri religihistorio en la Teologia instituto Johannelund en Upsalo. Li naskiĝis en 1960 kaj doktoriĝis en 2002 pri teologio kun disertaĵo pri la japana nova religio Oomoto. Li estas bakalaŭro pri la rusa lingvo kaj orienteŭropa historio.

Oficeja adreso de la aŭtoro: Stiftelsen Fjellstedtska skolan, Linnégatan 1 D, SE-753 32 Uppsala, Svedio.

Retpoŝta adreso: {leif.nordenstorm@fjellstedtska.se}

Ricevita 2016-11-04
Akceptita por publikigo 2016-11-23

Aldono 2018-02-25 fare de la redaktoro

- Lins, Ulrich. 2016. *Dangerous Language — Esperanto under Hitler and Stalin*. Traduko en la anglan fare de Humphrey Tonkin, XVIII + 299 pp. Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-137-54916-7.
- Lins, Ulrich. 2017. *Dangerous Language — Esperanto and the Decline of Stalinism*. Traduko en la anglan fare de Humphrey Tonkin, XIX + 198 pp. Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-352-00019-1.